

Knjižnojezikovni standard in splet

HELENA DOBROVOLJC

INŠTITUT ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA ZRC SAZU

6. JULIJ 2016

Osnovni pojmi

Izrazje

knjižni jezik = standardni jezik knjižni jezik > standardni jezik
knjižni jezik ≠ standardni jezik

Zakaj dva termina?

- **knjižni jezik** prvotno povezan z grafičnim sporazumevanjem, danes poimenovan s stališča kakovosti
- **standardni jezik** poimenovan s stališča postopka, ki ga opravimo v procesu standardizacije
- **knjižnojezikovni standard** spomensko: knjižnojezikovna norma

Zakon o javni rabi slovenščine se sklicuje na knjižnojezikovni standard.

SSKJ

POMENSKO USTREZNEJŠI

stándarden -dna -o prid. (â)

1. **nanašajoč se na standard, predpis**: standardne mere oblačil/ standardni predpisi

2. **splošno uporabljan, uveljavljen**: standardna metoda raziskovanja; **temeljno // navaden, običajen**: standardno pohištvo / standardna rešitev problema

◇ ekon. standardna deviacija številčni izraz, ki kaže na razlike od povprečja določenih podatkov; kor. standardni plesi družabni plesi, nastali pod vplivom angleškega načina plesanja;

lingv. standardni jezik knjižni jezik;

ŠIROKO SPREJET IN RAZŠIRJEN

knjížen -žna -o prid. (i)

1. **nanašajoč se na knjigo**: knjižni hrbet, ovitek; knjižna omara, polica / knjižni sejem; novosti s knjižnega trga njegove pesmi so izšle v knjižni obliki

• ekspr. knjižni molj kdor zelo veliko bere, študira // redko **književen, literaren**: izdajati knjižni časopis / delo je njegov knjižni prvenec

2. lingv. **nanašajoč se na kodificirani jezik jezikovne, narodnostne skupnosti**: knjižni jezik; knjižna izreka

3. **ki se rabi za knjiženje**: knjižni stroj

◇ tisk. knjižni tisk **tehnika visokega tiska s črk in klišejev**

Različno izrazje, različni nazori

Pojmovanje norme in predpisa

- implicitna norma (nezavednost: kolektivna navada jezikovne skupnosti)
- eksplicitna norma (dogovornost: pravila, raba začetnice ...)
- norma posameznih jezikovnih ravnin (pravorečna, oblikoslovna ...)
-

Kaj pa spletna norma?

- implicitna norma (interpunkcijska pravila na internetu @, stičnost pike ...)
- eksplicitna norma (netiketa)

Prožna ustaljenost

Prožna ustaljenost je načelo, s pomočjo katerega rešujemo vprašanja, povezana z živostjo govornega jezika, ki je nosilec sprememb in razvoja, in željo po ustaljenosti njegove pisane podobe.

(Mathesius 1932)

Primeri:

- a) Stožice: *stožiški/stoženjski*
- b) Braille: *brajlica/brajica*
- c) *pletna/pletnja*

Pri usmerjanju knjižnega jezika je pomemben podatek o tem, kako se glede inovativnih prvin v jeziku odločajo govorniki intuitivno (nelektorirana besedila).

Kaj pravijo o omenjenih prvinah besedila različnih korpusov?

	Janes	Kres	Gigafida
brajica	11	15	176
brajlca	1	5	78
pletna	101	36	506
pletnja	8	5	181
stoženjski	3	0	1
stožiški	117	35	481

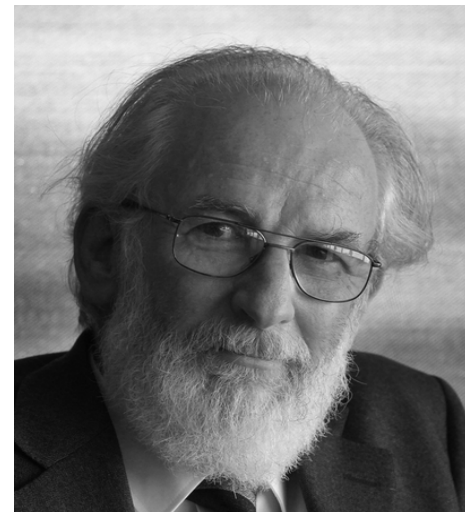
Spreminjanje knjižnojezikovnega standarda kot dejstvo

Čas spremeni vse. Nobenega razloga ni, da bi jezik ušel temu univerzalnemu zakonu.
(F. de Saussure, 1912)

Slepo sklicevanje na enkrat zajeto normo je torej nazadnjaško, saj jeziku preprečuje nujno potreben razvoj. (Toporišič, ESJ, 1992)

Svet nespreminjajoče se jezikoslovne odličnosti, ki temelji na sijaju preteklih literarnih oblik, obstaja le v domišljiji. Edini jeziki, ki se ne spreminjajo, so mrtvi jeziki. (D. Crystal, 2005)

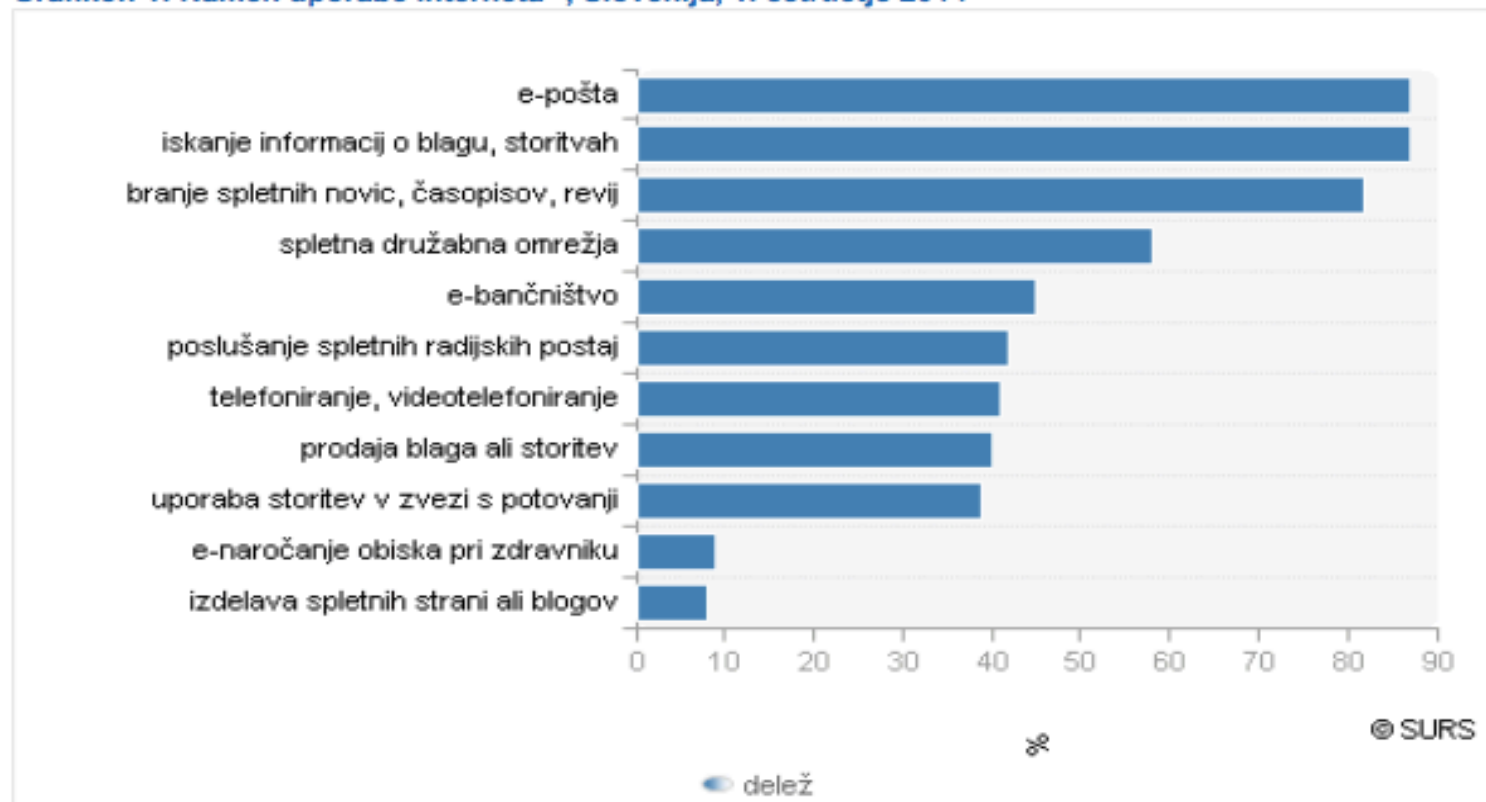
Dinamika jezikovnih sprememb

... na Slovenskem v odvisnosti od družbenega dogajanja:

- konec Avstro-Ogrske (1918): polnofunkcijska raba slovenščine
- konec 2. svetovne vojne (1945): sprememba družbene ureditve
- 60. leta: razmah radia in televizije (2. komunikacijska revolucija)
- 2000: splet (3. komunikacijska revolucija): razširitev skupnosti pišočih v jeziku

Razširjenost interneta

Grafikon 1: Namen uporabe interneta¹⁾, Slovenija, 1. četrtnetlje 2014

1) Osebe, stare od 16 do 74 let, ki so internet uporabljale v zadnjih 3 mesecih.
Vir: SURS

Ocena: ca 38.000
uporabnikov interneta (= potencialnih piscev besedil na spletu) v Ljubljani

Diferenciacija in demokratizacija

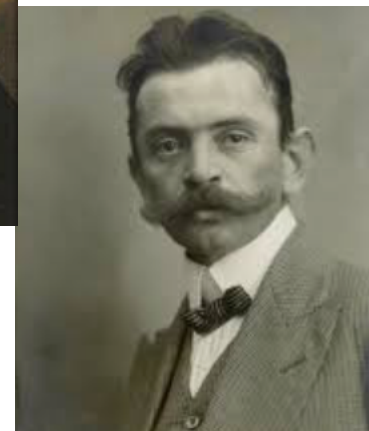

Kvantitativna in kvalitativna norma

Ena glavnih predpostavk kvantitativnega raziskovanja je, da obstajajo v stvarnosti objektivne zakonitosti, predvsem v obliki vzročno-posledičnih zvez, ki jih je mogoče odkrivati, razložiti, s tem pa tudi napovedati in nadzirati.
(Vogrinc 2008)

En Prešernov ali Župančičev zapis, ki vsebuje neko jezikovno rabo, nam mora biti tehtnejši od velikega števila zapisov ljudi, pa če hočete tudi pisateljev. Josip Vidmar (Jezik in slovstvo, 1964)

Posodabljanje normativnih priročnikov in korpus Janes

Neustaljenost knjižnojezikovnega standarda

Neustaljenost v zapisu

Podomačitev v ZAPISU je hitrejša, a tudi “vzvratna”

1. prečrkovanje:

(a) podvojeni soglasniki: clipping – *kliping*, mobbing – *mobing*; aquafitness – *akvafitnes*; (b) podvojeni samoglasniki: googlanje – *guglanje*; geek – *gik*; (c) samoglasniki, ki jih slo. ne pozna: *casual* – *kežuel; wi-fi – *vajfaj; *lionizem* – *lajonizem; *camp* > *kamp/kemper*; *dandy* > *dendi/dandi*; (č) vzvratna zamenjava: textanje, qrc

2. zapiranje zeva ali hijata:

(a) amoniak – *amonijak*; revialen – *revijalen*; (b) borelia – *borelija* : *borelioza*; *olimpijada* : *olimpionik*; *diamant*; *violina*;

3. prilagoditev zapisa v besedah, prevzetih v starejših obdobjih:

(a) sprint – *šprint*; stopati – *štopati*; avtostop – *avtoštop*; stadion – *štadion*; instruirati – *inštruirati*; (b) *institucija* – *inštitucija*; *instrument* – *inštrument*; (c) *specifičen*; *inspiracija*; (č) konzerva/konserva; insulin/inzulin; disertacija/disertacija

Neustaljenost v oblikoslovju

➤ Spremembe števila in spola:

- *starš, brokoli, copat/copata, cigaret/cigareta, prsi/prsa; karitas, vodja, vilice, ara, panda ... tapeta/tapet?*

➤ Sklanjatvene neustaljenosti:

- latinsko-grška imena: *Aristotel in Aristoteles* TODA *Aristotela*; *unikum unika (unikuma)*
- lastna imena, homonimna z občnimi: *Požar Požarja – požar požara; Sever Severja – sever na severu; gejzir ...*
- imena z neobstoječim polglasnikom: *biftek bifteka, avstralopitek avstralopiteka*
- sklanjanje nedoločnih števnikov: z *več/večimi*
- podaljšave osnove s t: *Mark(ot)a ... Silvo; medo, nono*

➤ Glagolske dvojnice:

- *neso, reko* IN *nesejo, rečejo; vedo/vejo, bodo/bojo*

SMERNICE: delovanje jezika po analogiji oddaljuje jezikoslovje od iskanja historičnih utemeljitev

Smernice v besedotvorju

Praktičnosporazumevalno poenobesedenje:

- *digitalni fotografski aparat* > *digitalec*
- *halogenska žarnica* > *halogenka*
- *anonimno pismo* > *anonimka*
- *eksterni izpit* > *eksterec*

Nesistemske tvorbe:

- *e-denarnica, filmofil, ksenofob, iglomat, šopoholik*

Ženski par moškemu:

- *esejistka, velemojstrica, politologinja, žirantka*

Svojilni pridevniki iz priimkov ob ženskih imenih:

- *metoda Marije Montessori, metoda po Montessorijevi* nasproti **Montessorijina metoda*
- *lestvica Viktorije Apgar, metoda po Apgarjevi* nasproti **Apgarjina metoda*

Zloženske, ki to niso

angl. *potato salad* – **krompir solata* – *krompirjeva solata*

angl. *New York marathon* – *Newyorški maraton*

piknik prostor, kasko zavarovanje, pleksi steklo, mentol bombon, narko kartel, evro kovanec, pingpong miza,
last minute ponudba

Lego kocke, Hama perlice, Petrol klub kartica, Poli salama, Adidas majica, Denis Avdić šov, Mercator center

Priporočila:

Hama perlice: Igram se s perlicami Hama

kamp oprema: oprema za kampiranje

evro kovanec: evrski kovanec

Purizem v skladnji

- *ne rabiš biti pravnik, samo pismen ...*
- *pred in po predavanjih ...*
- *delati na ...*
- *kjer v oziralnih odvisnikih*
- *treba je / potrebno je*

V SSKJ označeno z *neustalj. / publ.*

Kakšen je nestandardni jezik v korpusu Janes?

Ugotovitve:

- heterogenost nestandardnega jezika
- močna želja po opaznosti (arhaizmi, neologizmi, rekontekstualizacija ...)
- mešanje prvin govora in zapisa
- napoved potencialnih jezikovnih sprememb prihaja iz nestandardnih besedil (centrifugalne in centripetalne sile – Bahtin; prožna ustaljenost – Mathesius), zanimajo pa nas sistemski premiki, ki vplivajo na celotno skupino istovrstnih jezikovnih enot (npr. raba ločilnega števnika ob množinskih samostalnikih)

Sklep

Štirje tipi knjižnojezikovnega standarda glede na to, čigavo jezikovno rabo upoštevamo pri normiranju jezikovnih prvin (Dolník 2011):

- **univerzalistični tip**, ki je odprt jezikovni rabi v optimalni meri (je liberalen do rabe)
- **intencionalni tip**, ki se usmerja na prestižne prvine (iz rabe sprejema prvine, ki jih uporabniki občutijo kot prestižne)
- **integracijski tip**, ki se usmerja na ožjo knjižno rabo (njegova težnja je usmerjanje jezikovne prakse v duhu te rabe)
- **rezistenčni tip**, ki se usmerja na ohranitev danega sistema (**konservativni tip**)

Kam se bo uvrstila slovenščina?